

ADALÉKOK A MAGYAR–FRANCIA KAPCSOLATOK TÖRTÉNETÉHEZ A POLITIKAI GONDOLKODÁS ÉS AZ ALKOTMÁNYJOG TERÜLETÉN

Hamza Gábor

az MTA rendes tagja, tanszékvezető egyetemi tanár,
Eötvös Loránd Tudományegyetem
gabor.hamza@ajk.elte.hu

1. Kevésbé ismert, hogy XIV. Lajos (1643–1715) környezetében, 1661-ben tervezet, pontosabban javaslat (*proposition*) született arról, hogy a Habsburg-dinasztiából származó uralkodó, I. Lipót német-római császár és magyar király (1657–1705) helyett a „Napkirályt” válasszák Magyarország királyává (*rex electus*). A terv több okból is megvalósulatlan, pontosabban megvalósíthatatlan elképzelés maradt.

Itt szeretnénk utalni arra, hogy Magyarország mellett – a közép-kelet-európai térség országai közül – a XVIII. században még Lengyelország állt több jeles francia filozófus, politikai gondolkodó érdeklődésének középpontjában.

2. A francia felvilágosodás nagy filozófusa, jogásza és politikai gondolkodója, Charles-Louis de Sécondat, Baron de la Brède et de Montesquieu-nek (1689–1755) 1734-ben írt, rövid, *Reflections sur la monarchie universelle en Europe* című tanulmányában (az esszé 18. paragrafusában) azt írja, hogy „Európa ma már csak egy nemzetet jelent, amelyet (ti. Európát, H. G.) több nemzet alkot; Franciaországnak és Angliának Lengyelország és Oroszország javaira éppúgy szüksége van,

mint ahogy egyik tartományuknak szüksége van a többire...”.

Csaknem másfél évtizeddel később Montesquieu az 1748-ban, a szerző nevének megjelölése nélkül publikált *A törvények szelleme* (*Esprit des lois*) című munkájában foglalkozik Magyarországgal. A kor jeles francia gondolkodója erősen megkérdőjelezi Magyarország Ausztriától való függésének jogi alapját, pontosabban annak szükségességét. Rámutat azon magyar sérelmek (*gravamina*) a megalapozottságára, sőt egyenesen jogosságára, amelyek a Habsburg–Lotaringiai-ház (dinasztia) dominanciájából adódnak.

Montesquieu érdeklődése a *Lettres persanes* (*Perzsa levelek*) (1721) megírását, publikálását követően a különböző népek, etnikumok életének, szokásainak és jogának helyszíni tanulmányozása felé fordult. Amikor még az Egyesült Királyságban való tartózkodása során megismert barátját, James Waldegrave-et, Waldegrave első earlét (1684–1741) emisszáriusnak, követnek nevezték ki Bécsbe, VI. Károly császár, II. Károly cseh király és III. Károly magyar király (1711–1740) udvarába, Montesquieu is vele tartott. Valószínűleg 1728.

április 5-én indultak el Párizsból, s május első napjaiban értek Bécsbe. Montesquieu néhány hetet töltött a történelmi Magyarország (Hongrie historique) északi részein (a mai Szlovákia, Szlovák Köztársaság területén), s június 26-án már újra Bécsben volt, majd július 9-én hagyta el a várost. Említést érdemel, hogy Montesquieu Pozsonyban a diéta (felső tábla, főrendi tábla) általa megismert tagjaival, a főrendekkel (mágnásokkal) latin nyelven társalgott.

Nem érdektelen utalni arra, hogy Montesquieu édesapja évtizedekkel korábban, 1685-ben, Conti herceg seregének tisztjeként már járt Magyarországon.

3. Montesquieu jegyzetei magyarországi útjáról sajnos nem maradtak fenn. Hosszú utazása, távolléte után hazájába visszatérve, Franciaországban szerkesztette meg a *Mémoires sur les Mines de Hongrie et Hartz (Emlékek Magyarország és a Hartz bányáiról)* című feljegyzéseit, amelyekben találunk Magyarországra vonatkozó adatokat. Biztosan tudjuk, hogy meglátogatta a pozsonyi országgyűlést, a diétát, majd Körmöcbányát, Besztercebányát és Újbányát, azaz a felvidéki (*Haute Hongrie*) városokat, pontosabban azok közül is a legjelentősebbeket.

A fentebb említett feljegyzésekben ilyen részleteket találunk – magyar fordításban: „Magyarországon csak el kell vetni a gabonát a földbe, és megterem. Ez onnan van, mivel Magyarországon a föld nem áll olyan jó művelés alatt, és ott a szántóföldek többet pihennek.” Avagy: „Három nagy jelentőségű hely van Magyarországon: Eszék, amely úgy hiszem, a Dráva és a Duna összefolyásánál fekszik; Belgrád és Temesvár; Orsova, a Duna partján ágyúütegekkel van a folyamon ellátva, amelyek megakadályozzák a törököket abban, hogy előnyomulhassanak.” Montes-

quieu a leveleiben is többször utal Magyarországra.

4. Gabriel Bonnot de Mably (1709–1785) – az 1748-ban publikált, a korában jól ismert, sokra értékelt *Droit public de l'Europe* című munka szerzője, melyben a szerződések (traités) betartásának, respektálásának feltételként szükségességét hangsúlyozza a nemzetközi jogban (droit des gens) – 1781-ben alkotmánytervezetet dolgozott ki a lengyelek, pontosabban Lengyelország számára. Mably abbé, aki az erkölcs és a politika közötti összhangot elengedhetetlennek tartotta – vonatkozik ez különösen az 1763-ban publikált *Entretiens de Phocion, sur le rapport de la morale avec la politique* és az 1776-ban kiadott *De la législation ou les principes des lois* című műveire –, már korábban, 1771-ben, Jean-Jacques Rousseau-val (1712–1778) együtt hosszabb időt töltött Lengyelországban, miáltal módja volt megismerkedni a lengyelországi társadalmi és politikai viszonyokkal.

Rousseau a lengyelországi látogatást, illetve utazást követően, 1771–1772-ben írott, de csak halála után kiadott munkájában a lengyel alkotmány, alkotmányos rendszer kérdésével foglalkozik. Itt utalunk arra, hogy Lengyelország (pontosabban a lengyel–litván föderáció, reálunió) 1791. május 3-án elfogadott alkotmánya az európai kontinens első írott alkotmánya. A felvilágosodás jeles gondolkodójának ez az írása jól dokumentálja szerzőjének Európa e földrajzi térsége iránti érdeklődését.

5. A magyar politikai gondolkodásra már a francia forradalom előtt hatással voltak a francia filozófusok, enciklopédikus műveltségű gondolkodók. Montesquieu gondolatainak hatásáról tanúskodik Eszterházy Józsefnek 1785-ben közzétett, kevésbé ismert alkotmánytervezete, amelyben felismerhető az

egy- államhatalmi ágak egymástól való elválasztásának gondolata.

A korabeli, a politika iránt érdeklődő magyar közvélemény a francia forradalom győzelmét követően még inkább „vigyázó szemmel” figyelt Párizsra. Ennek jele az, hogy az 1789. augusztus 16-án elfogadott *Déclaration des Droits de l'Homme et du Citoyen*-t (*Az ember és polgár jogainak deklarációja*) már 1789. augusztus 22-én közzétették magyar fordításban a bécsi *Magyar Kurír*-ban.

A hazai publikum, „közvélemény” európai mércével mérve is igen gyorsan – tegyük hozzá: rendkívül pozitívan, elismerően – reagált a tizenhét cikkelyt tartalmazó, angol és amerikai forrásokra is támaszkodó deklarációban kifejtett eszmékre. A hazai közvélemény így Franciaországot is mintegy „hazájának” tekintette, természetesen a sajátja mellett. Mintha csak valóra vált volna Magyarországon (is) az a Benjamin Franklinnek tulajdonított mondás, miszerint „*Tout homme a deux pays, le sien et la France*” (*Minden embernek két hazája van, a sajátja és Franciaország*).

6. Gróf Batthyány Alajos (1750–1818) 1790-ben négy füzetben, a szerző nevének megjelölése nélkül közzétett *Ad amicum aures* című pamfletje a törvényhozó hatalom (*vis legislativa*) és a végrehajtó hatalom (*executiva potestas*) egymástól való elválasztásának feltétlen követelményét fogalmazza meg. Batthyány Alajos szerint e két hatalmi ágnak egy kézben való egyesülése az állam szabadságát veszélyezteti, pontosabban teszi lehetetlenné („*Si vis legislativa et executiva potestas in iisdem manibus sit, pessime est libertati Reipublicae consultum...*”).

Ugyanez a gondolat jut kifejezésre az ugyancsak 1790-ben publikált *Pia desideria cordis Hungarici* című pamfletben. E munka ismeretlen szerzője a végrehajtó hatalom füg-

getlenségét tekinti elsődleges jelentőségűnek. A végrehajtó hatalom (*potestas executiva*) léteményese e vitáit szerzője szerint egy ún. állandó tanács volna.

A francia és a magyar politikai gondolkodás közötti kapcsolat több vonatkozásban is jelentkezett. Történelmi tény, hogy Magyarország és Erdély hosszú időn át Párizs érdeklődésének középpontjában állott. Utalhatunk például a spanyol örökösödési háborúra, pontosabban annak a Rákóczi-féle szabadságharcra való kapcsolatára. Franciaország a magyar politikai gondolkodók számára a társadalmi reformok és a nemzeti függetlenség megvalósítása szempontjából játszott kiemelkedő szerepet. A nemzeti függetlenség gondolata nyilvánvalóan a Toulouse-ban jogi tanulmányokat folytató Jean Bodinre (1529–1596) vezethető vissza, aki az első ízben 1576-ban publikált *Les Six Livres de la République* nagy hatású szerzője. Jean Bodin ebben a művében fogalmazza meg, fejt ki az állami szuverenitás ideáját.

7. Az 1791. szeptember 3-án elfogadott, első írott, a monarchikus rendszert – ezúttal azonban már alkotmányos monarchiáról van szó (mely a nemzeti szuverenitás és a hatalmi ágak egymástól való elválasztásának elvein nyugszik) – (még) fenntartó francia alkotmány első tervezete (*Projet*) latin fordításban Magyarországon is megjelent. Őz Pál (kb. 1766–1795) nevéhez fűződik az 1791-ben elfogadott francia alkotmány 1789. július 27-én közzétett tervezetének *Nova Constitutio Gallica* (*Új gall alkotmány*) néven, latin nyelvre történelmi fordítása. Őz Pál, akit, bár a hazai jakobinus mozgalomban vezető szerepet nem vállalt, 1795-ben kivégeztek, az 1791–1792-ben elkészült fordításában egyúttal kommentárt is fűzött a Jean Joseph Mounier nevéhez kapcsolódó francia alkotmánytervezetchez.

Ebből a kommentárból nem hiányoznak a kritikai megjegyzések sem. Az emberek közötti egyenlőség elvének megfogalmazását például túlságosan elvontnak, csekély konkrét tartalommal rendelkezőnek találja („... *haec propositio* [ti. az emberek közötti egyenlőség H. G.] *nimis generalis, quid enim intellegatur per libertatem.*”). Feltétlenül említést érdemel, hogy ebben az alkotmányban az uralkodó, a monarcha már nem Franciaország királya (*roi de France*), hanem a franciák királya (*roi des Français*) címet viseli, aki csak felfüggesztő hatályú vétőjoggal rendelkezik.

Joggal írja a királyságról Charles-Maurice de Talleyrand-Périgord (1754–1838) emlékirataiban, hogy a „*királyság* (az 1791-ben elfogadott és hatályba lépett alkotmányt követően H. G.) *már csupán árnyék, éspedig olyan árnyék, mely napról napra haloványabb lesz*” („*la royauté...n' était plus qu'une ombre et une ombre qui allait chaque jour en s'effaçant*”).

A Hajnóczy József (1750–1795) által írt, szintén latin nyelven fogalmazott törvénytervezet, a *Ratio proponendarum in comitiis Hungariae legum* ugyancsak figyelembe vette a francia politikai gondolkodás eredményeit. Hajnóczy József e munkája nem tekinthető a szó valódi, „technikus” értelmében alkotmánytervezetnek, annak ellenére, hogy a tervezet címében szereplő „törvények” (*leges*) a magyarországi alkotmányos rendszert alkotó „*leges fundamentales*” (alapvető jelentőségű, sarkalatos törvények) körét is kétségtelen módon magukban foglalják.

8. Említést érdemel továbbá Martinovics Ignác (1755–1795) 1793-ban megfogalmazott, terjedelmes, 143 cikkelyből, *articulus*ból álló alkotmánytervezete, mely egyértelműen a francia politikai gondolkodás és alkotmányjog (*droit constitutionnel*) hatását tükrözi. A széles európai látókörrrel rendelkező államfér-

fi, Eötvös József (1813–1871) is megkülönböztetett figyelemmel kísérte a franciaországi eseményeket. A problémát inkább az jelentette, hogy Franciaország, pontosabban annak politikai-alkotmányos rendszere, illetve be rendezkedése idővel, a XIX. század második harmadában megszűnt irányt szabó, progresszív, követésre érdemes politikai paradigma lenni a „*status regni Hungariae*” megreformálása vonatkozásában.

Gondolhatunk ebben a vonatkozásban a direktóriumra 1795-tel kezdődően, majd a restauráció korára. Ettől az időtől kezdve már nem a francia alkotmányok, hanem sokkal inkább a belga alkotmány vált modellértékűvé, mintegy paradigmává a magyarországi politikai gondolkodók számára. Kétségtelen ugyanakkor, hogy az 1831-ben elfogadott és kihirdetett belga alkotmányra az évszázados múltra visszatekintő francia alkotmányos gondolkodás volt döntően hatással.

9. A magyarországi – és a közép-kelet-európai országok viszonylatában is – rendszer-váltást követően kiemelkedő jelentőségű az Emberi Jogok Európai Egyezményének Párizsban történő aláírása 1990. november 6-án, amellyel Magyarország egy sor reform bevezetésére vállalt kötelezettséget. Az 1949-ben felszámolt közigazgatási bíróság intézménye, igaz, nem eredeti formájában, például ezt követően létesült újra. Ezen felül több, 1945-öt követően megszüntetett intézmény újra-alapítására is lehetőség nyílt, sőt azok létesítésére egyenesen kötelezettség keletkezett.

10. Jól ismert tény, hogy napirenden van a francia V. Köztársaság alkotmányos rendszerének átfogó reformja. Ez a reform nem kis hatással lehet nézetünk szerint Magyarországon az alkotmányos gondolkodásra. Hazánkban ugyanis kétségtelenül időszerű volt az új alkotmány megszövegezése. Már a néhai,

1996 januárjában elhunyt François Mitterand, az V. Köztársaság negyedik elnöke (1981–1995), aki az 1958-as alaptörvény (alkotmány) átfogó revízióját 1993-ban elrendelte, javasolta az elnöki periódus hétéves időszakának felülvizsgálatát, pontosabban csökkentését. Jacques Chirac két ciklust átfogó elnöksége idején (1995–2007) sor került a köztársasági elnök mandátumának hét évről (*septennat*) öt esztendőre (*quinquennat*) való csökkentésére.

Napirendre került ezenfelül – többek között, a teljességre törekvő felsorolás igénye nélkül – az ügyészség (*le Parquet*) reformja. További, újraszabályozást, módosítást igénylő kérdés a bíróságok ellenőrzése, a törvényhozó és a végrehajtó hatalom kapcsolata és a köztársasági elnök jogköre, pontosabban

annak terjedelme. Mindezen kérdések már az ideiglenes magyar alkotmány teremtette viszonyok között is napirenden szerepeltek.

A fenti rövid, elsődlegesen történeti jellegű rövid, inkább csak vázlatos jellegű áttekintés alapján nem kizárt az, hogy a nagy múltú, nemzetközileg nagyra értékelt francia politikai gondolkodás és alkotmányos berendezkedés, valamint annak reformja ismét, a harmadik évezred második évtizedében is hatással lesz a magyar jogalkotásra és az alkotmányos rendszer reformjára.

Kulcsszavak: *Az ember és polgár jogainak deklarációja, Batthyány Alajos, Bodin, Hajnóczy, közigazgatási bíróság, Lengyelország, Mably, Martinovic, Montesquieu, Öz Pál, ügyészség*



A CSALÁDON BELÜLI ERŐSZAK PROBLEMATIKÁJA A XXI. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON

Alföldi Ágnes Dóra

PhD-hallgató, ügyészségi fogalmazó,
Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar
Büntető Eljárásjogi Tanszék, Debreceni Városi Ügyészség

A családon belüli erőszak mint szociológiai jelenség vagy kriminológiai entitás¹ a XX. század 1960-as éveinek felfedezése. A „megvert gyerek szindróma” súlyosságát először 1962-ben öt orvos tárta fel a *Journal of the American Medical Association* című szaklapban. Amikor hetvenegy baleseti ambulancián egy évre vonatkozóan átnézték a betegségekről készült röntgenfelvételeket, háromszáz gyermekbántalmazási esettel találkoztak. Ezeknek a 11%-a végződött halállal, 28%-a pedig maradandó agykárosodással (Kempe et al., 1962). Nem sokkal később a nőmozgalmak indítottak kampányt a bántalmazott feleségek súlyos helyzetének ügyében, később pedig a saját férjük által megerőszakolt nők személyes és jogi problémáira hívták fel a figyelmet. Három évtized elmúltával a családon belüli erőszakot, ezt a „jól őrzött titkot” jelentős társadalmi problémának tekinthetjük (Adler et al., 2000, 353–354.).

Mindezek hatására elsőként a nyugati, modern jogállamok próbálták a jog eszközei-

vel élve olyan megoldási mechanizmusokat kidolgozni, amelyek meg tudják fékezni, vagy legalábbis csökkenteni képesek a családon belüli erőszak társadalmi jelenséggé váló terjedését. E törekvés érdekében különböző jogalkotási termékek születtek mind a büntetőjog és büntetőeljárás jog, mind a polgári jog, a családjog és a közigazgatási jog területén.

1. Néhány gondolat a családon belüli erőszakról

A társadalmi fejlődés során módosulhat, változhat a magatartások percepciója és megítélése. Bizonyos viselkedési formák előbb tilalmazottak, majd később normasértő mi-voltukat elveszítve elfogadottá, hétköznapivá válnak. Mások éppen a fordított utat járják be. Elfogadottságuk vagy tolerálásuk a fejlődés egy pontján, a viszonyok változásával megszűnik, többé nem részei a „normalitásnak”, és a társadalom érzékenysége nem tűri tovább gyakorlásukat. A családon belüli erőszakos magatartások valamennyi megnyilvánulási módja is jellemzően ilyen.

A családon belüli erőszak fogalma általában a családtagok vagy az intim partnerek

¹A családon belüli erőszakot a bűnözést társadalmi jelenséggéként vizsgáló kriminológia tudja egységesen kezelni, a normatív kategóriákat alkalmazó anyagi jog eszközeivel kezelése nem lehetséges vagy nehezen elképzelhető.